

KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE MORFOLOJİK BİR BAKIŞ: BURSA CUMHURİYET ALANI- ATATÜRK HEYKELİ ÖRNEĞİ

Gürkan Okumuş*, Özgür Ediz**

*Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

**Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Prof. Dr.
grknokms@gmail.com, ozgurediz@gmail.com

Kentler tarihsel süreçte her dönem yeniden üretilmiş ve biçimlenmişlerdir. Özellikle kent merkezinde yer alarak kent için odak noktası haline gelen kamusal alanlar sürekli değişim - dönüşüm halindedir. Mekansal kullanımlarla ve ilişkilerle kamusal alandaki değişim - dönüşüm, farklı dinamiklerin fiziksel çevreye etkisiyle oluşmaktadır. Çünkü bu alanlar; toplumun her bileşeninin erişimine açık, kolektif kullanıma sahip gündelik hayat pratiklerinin her bağlamda yaşandığı mekanlardır. Bu mekanları tanımlayan ve kimliğini belirleyen işaret ve referans öğeleri olarak heykeller; kamusal alanları biçimlendiren bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda, kamusal alanların karakterini oluşturan bileşenlerin çevresini ve mekanı, mekanın da bu bileşenleri, biçimsel olarak zamanla nasıl değiştirdiğinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de modernleşme projesi düşüncesiyle kentsel mekan yaklaşımı, mekanın daha iyi algılanmasını sağlayan ve etrafında düzenli mekanlar dizgesi yaratan ‘Atatürk Heykeli’ odak alınarak uygulanmıştır. Bu bağlamda Atatürk Heykeli, kamusal alanın oluşum ve biçimleniş sürecinde mekanı yaratan/üreten/biçimlendiren/kurgulayan bir öge haline gelmektedir. Bu çalışmada, Atatürk Heykeli - kamusal alan ilişkisi tarihsel süreç boyunca irdelenmekte ve bu bağlamdaki mekânsal belirleyici-biçimlendirici etkisi araştırılmaktadır. Bu kapsamda çalışma, Bursa Cumhuriyet Alanı’na odaklanmaktadır. Bugün ‘Atatürk Heykeli’ ya da ‘Heykel’ olarak da bilinen ve tarif edilen alan kentin en merkezi bölgesi ve önemli bir kamusal mekandır. 1931 yılında inşa edilen heykel, Atatürk Bulvarı’nda ve kentsel bir obje olarak Cumhuriyet Alanı’nda bulunmanın ötesinde, sosyal, kültürel, politik anlamlar içererek yerin-kentin kimlik temsiliyetinde simgesel bir güce sahiptir. Bu sebeplerle, kentin kamusal yapılarının birçoğu Atatürk Heykeli’nin isimlendirdiği bulvar aksında ve heykelin çevresinde ve yakınında konumlandırılmıştır. Ayrıca Atatürk Heykeli tarihsel süreç içinde bölgedeki değişen işlevler, kullanımlar ve mekan organizasyonlarına göre alanın biçimsel örgütlenmesinde de belirleyici bir unsurdur.

Bu çerçevede, çalışma, öncelikle Bursa Cumhuriyet Alanı’nın, Atatürk Heykeli ve diğer mekansal bileşenleriyle birlikte biçimlenişini ve farklı dinamikler ve etkileşimler çerçevesinde bugüne kadarki değişim dönüşüm sürecini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, tarihsel süreç içinde gerçekleşen biçimsel değişim alana ait hava fotoğrafları, geçmiş ve güncel fotoğrafların çakıştırılması ve karşılaştırılması yoluyla izlenmektedir. Bu izleme, heykel - çevresel kütle ilişkileri ve ölçek, heykel - zemin, heykel - mekânsal alan etkisi gibi ilişkilere ait analizlere dayanarak değerlendirilmektedir. Bu amaç ve çalışma doğrultusunda şu araştırma sorularına yanıt aran-

maktadır: Kamusal alan - Atatürk Heykeli arasındaki etkileşim ve heykelin kamusal alanı biçimlendirişi ve kurgulayışı nasıl gerçekleşmektedir? Atatürk Heykeli'nin etrafında biçimlenen kamusal alan heykel ile nasıl bir diyalog içerisindedir? Heykelin kamusal alandaki varlığı ve üstlendiği rol mekanda biçimsel olarak nasıl bir değişim ve dönüşüme yol açmıştır?

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, Bursa Cumhuriyet Alanı, Atatürk Heykeli, mekansal tipoloji, değişim - dönüşüm.

Giriş

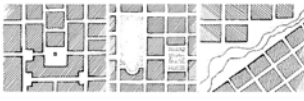
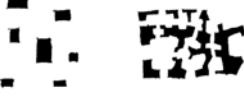

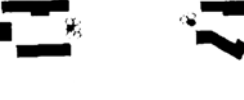

Kentler, tarihsel süreç içerisinde yaşanan siyasi, kültürel ve toplumsal olaylar ışığında defalarca değişime uğramış ve yeniden biçimlenerek üretilmişlerdir. Özellikle, kent merkezinde yer alan, kentsel değişimlerin etkilerinin en derin bir biçimde okunabildiği kamusal alanlar, bu yaşanan değişim-dönüşüm süreçlerine sürekli maruz kalmaktadır. Kamusal alandaki değişim- dönüşüm süreçleri, mekansal ilişkilerle ve kullanımlarla ortaya çıkan farklı dinamiklerin fiziksel çevreye somut bir biçimde yansımalarıyla oluşmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kentlerin odağında yer alan, toplumsal olarak hiçbir ayırım olmaksızın her kesime açık, eşitlikçi ve katılımcı kullanıma sahip, gündelik hayatın geçtiği mekanlar olarak kamusal alanların tanımlanmasında ve kimliğinin belirlenmesinde birincil öneme sahip işaret ve referans öğeleri olarak ise heykeller yer almaktadır. Kamusal alanın merkez noktasında yer alan heykeller, mekanı tanımlayan ve biçimlendiren bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda, kamusal alanın karakter yapısını şekillendiren bileşenlerin, mekanı; mekandan da bu bileşenleri zaman içinde nasıl etkilediğinin analiz edilmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye’de modern ve çağdaş bir kent yaratma düşüncesi, merkezinde Atatürk heykelinin konumlandığı ve etrafında devletin temsil edildiği mekansal düzeni içeren bir yapıdan oluşmaktadır. Cumhuriyet’in ilanı sonrası oluşturulan bu yapısal düzende Atatürk ve/veya Cumhuriyet Caddesi, Bulvarı, Meydanı gibi kentin kimliğini oluşturan ve alanın temsiliyetinde sembolik bir güce sahip, mekanı şekillendiren ve kurgulayan unsur Atatürk heykelleri olmuştur.

Bu çerçevede, çalışma, Atatürk heykelinin diğer mekansal bileşenlerle birlikte kamusal mekanı ve arayüzü nasıl biçimlendirdiğini ve oluşturduğunu analiz etmektedir. Bu analiz, kamusal alanı bütüncül olarak okumaya ve anlamaya dayanan parametrelerden oluşmaktadır. Parametreler çerçevesinde alan, kentsel mekanlardaki morfolojik kurgu, biçimsel bağlamda kentsel mekan türü, kentsel mekanı çevreleyen unsurların niteliği, kentsel mekânın biçim karakteri yapısı, resmi ve resmi olmayan mekân ve bina düzeni, kentsel mekânı çevreleyen binaların düzeni ve aktivite karakterine göre analiz edilerek incelenmektedir (Şekil 1).

Bu çalışma içerisinde, Atatürk heykelinin kentsel mekândaki yeri ve mimari ile kurduğu ilişki, heykelin konumlandığı yere dair haritalandırma, geçmiş ve güncel fotoğrafların çakıştırılması ve vaziyet plan şemalarının çıkarılması ile oluşturulan analizlerle sağlanmıştır. Bu analizler aracılığıyla, heykelin kentsel mekândaki

Kamusal Alanın Dönüşümü Üzerine Morfolojik Bir Bakış

KENTSEL MEKANLARIN OLUŞUM ÖLÇÜTLERİ	MEKANSAL NİTELİK	MEKANSAL ANALİZ
Kentsel Mekanlardaki Morfolojik Kurgu <ul style="list-style-type: none"> □ Kare ○ Daire △ Üçgen — Diğer 	 <p style="text-align: center;">□ ○ △ Kare Daire Üçgen</p>	<p>Kentsel alanlar zemindeki geometrik biçimlerin ve karakterlerine göre üç kategoride incelenmektedir. Bu kategoriler; temel olarak kare, daire ve üçgen formundan oluşan bu biçimlerin belirli varyasyonlarının da içermektedir. (Krier, 1979)</p>
Biçimsel Bağlamda Kentsel Mekan Türleri <ul style="list-style-type: none"> ■ Baskın ■ Kapalı ● Çekirdeksele ⊕ Gruplanmış ~ Şekilsiz (Amorf) 	 <p style="text-align: center;">■ ■ ● ⊕ Kapalı Baskın Çekirdeksele Gruplanmış</p>	<p>Kentsel mekan olarak 'meydan' türleri beş arkeolojik belirlenmiş sınıflandırılmaktadır. Bunlar; mekânın alanında yer alan esas binaya yönlendirildiği baskın meydan, kentsel mekânın bağımsız bir niteliğe sahip olduğu kapalı meydan, mekânın bir merkez etrafında oluşturulduğu çekirdeksele meydan, mekânın birimlerin oluşturduğu gruplanmış meydan ve sınırlı belirsiz olan gelişsiz meydan tipleri bulunmaktadır. (Zucker, 1959)</p>
Kentsel Mekanları Çevreleyen Unsurların Niteliği <ul style="list-style-type: none"> — Sert Mekan — Yumuşak Mekan 	 <p style="text-align: center;">— — — Sert Mekan Yumuşak Mekan Yumuşak Mekan</p>	<p>Kentsel mekânı çevreleyen unsurların nitelikleri açısından mekânlar sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sert mekân, belirli sınırları olan, toplama ve sosyal etkinlik alanı olarak güçlü bir niteliğe sahip ve struktürel hissi kuvvetli mekânlardır. Bu alanlar için meydan ve sokak örnekleri verilebilir. Yumuşak mekân ise, doğal çevreye yakın olan, rahatlık duygusunun güçlü olduğu park ve kentsel bahçeler olarak nitelendirilebilir. (Trancik, 1986)</p>
Kentsel Mekanın Biçim Karakteri Yapısı <ul style="list-style-type: none"> ⊖ Negatif Mekan ⊕ Pozitif Mekan 	 <p style="text-align: center;">⊖ ⊕ Negatif Mekan Pozitif Mekan</p>	<p>Kentsel mekânlar, biçim karakterleri açısından negatif ve pozitif olmak üzere iki ana başlıkta incelenmektedir. Biçimsellikten yoksun, fonksiyonel ve görsel algıda rahatsızlık oluşturan alanlar negatif olarak tanımlanırken, düzenlilik oluşturulan, etrafı çevrelenmiş ve kusatılmış bir biçime sahip, fonksiyonel, kullanışlı ve rahatlık yaratan alanlar ise pozitif mekânlar olarak tanımlanmaktadır. (Alexander, 1977)</p>
Aktivite Karakterine göre Kentsel Mekan <ul style="list-style-type: none"> ↔ Statik Mekan ↔ Devingen Mekan 	 <p style="text-align: center;">↔ ↔ Statik Mekan Devingen Mekan</p>	<p>Kentsel mekânların geometrik biçimlenişine göre mekânsal aktivitesi değişmektedir. Farklılık gösteren bina tipleriyle değişen mekânın statik ya da devingen bir mekâna dönüşmesini sağlar. Statik mekan, canlılık ve ilginçlik olan mekânlar devingen olarak nitelendirilirken, mekânın altındaki netlik ve bütünlüğün olduğu, fonksiyonel olarak oturma ve dinlenme eylemlerinin geçişi alanlar statik mekan özelliği taşımaktadır. (Krier, 1979)</p>
Kentsel Mekanı Çevreleyen Binaların Düzeni <ul style="list-style-type: none"> — Düzenli Mekan — Düzensiz Mekan 	 <p style="text-align: center;">— — Düzenli Mekan Düzensiz Mekan</p>	<p>Kentsel mekânların geometrik biçimlenişine göre mekânsal düzeni değişmektedir. Kentsel mekânı çevreleyen binaların düzenine göre mekânlar düzenli ve düzensiz olarak iki başlıkta incelenmektedir. Düşün, monoton ve kararlı yapıdaki mekânlar düzenli olarak nitelendirilirken, çeşitlilik, canlılık ve ilginçlik olan alanlar ise düzensiz mekân olma özelliği taşımaktadır. (Krier, 1979)</p>
Kentsel Mekanın Niteliği <ul style="list-style-type: none"> — Resmi Mekan-Düzenli Bina — Resmi Mekan-Düzensiz Bina — Resmi Olmayan Mekan-Düzensiz Bina 	 <p style="text-align: center;">— — — Resmi Mekan Düzenli Bina Resmi Mekan Düzensiz Bina Resmi Olmayan Mekan Düzensiz Bina</p>	<p>Kentsel mekânlar nitelik bakımından resmi olan-olmayan ve düzenli-düzensiz bina grubu ilişkisi içerisinde iki ana başlık altında incelenmektedir. Bu anlamda sokak ve meydanlar resmi olma durumu ve düzenine göre birbirinden ayrılmaktadır. (EPOA, 1997)</p>

Şekil 1. Kentsel mekânı oluşturan bileşenlere ait kriterler ve değerlendirme modeli¹ (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

konumu, alana erişim, heykelin alandaki diğer mekansal birimlerle olan ilişkisi, alandaki fonksiyonel ilişki, alanda eklenen-kaldırılan-işlevi değişen birimlerin heykel ve kentsel mekana etkisi ve heykel ve çevresinin mimari peyzaj ilişkisi incelenmiştir (Şekil 2).

Bu analizlerin yanı sıra, Kevin Lynch'in kentsel mekan bileşenleri ve kenti imgeleyen olarak ifade etmiş olduğu beş kent imgesi (yollar, sınır ve kenarlar, bölgeler, düğüm noktaları, işaret öğeleri) çalışma alanı kapsamında tespit edilerek alana uygulanmış ve bu bağlamda oluşturulmuş bir değerlendirme modeli üzerinden alan incelemesi gerçekleştirilmiştir (Şekil 3).

Bu araştırma kapsamında, çalışma alanı Bursa'nın kentsel kimliğini oluşturan, toplumsal bellekte büyük bir öneme sahip ve kentin kalbi niteliğindeki Bursa Cumhuriyet Alanı'dır. Bursa Cumhuriyet Alanı, kentteki yeri ve konumu açısından kentin tarihsel, sosyal ve politik katmanları içerisinde yer almaktadır (Şekil 4). Alan, batısında Bursa Tarihi Hanlar Bölgesi, Altıparmak'tan Setbaşı bölgesine kadar uzanan günümüzde Bursa şehir merkezi aksı olarak tanımlanabilecek ve Cumhuriyet dönemi modern mimari miras örneklerinin bulunduğu noktada yer almaktadır. Aynı zamanda, alan, kentsel bağlamda resmi törenlerin, kutlamaların, anma ve protesto eylemlerinin gerçekleştiği sembolik anlama ve güce sahiptir.

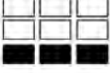

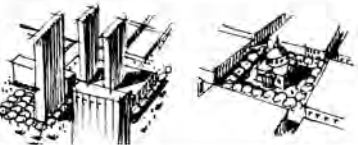

Kuramsal Çerçeve

Kamusal alanlar, tarihsel süreç içerisinde çeşitli toplumsal olaylarla değişim-dönüşüm göstermiş ve bunun sonucunda yeni anlamlar kazanarak yeni mekanlar yaratmıştır. Kamusal alan düşüncesinin bilim insanlarınca kavramsallaştırılarak tartışılmaya başlandığı yirminci yüzyılın ortalarından itibaren kavramın sosyal, kültürel, politik, toplumsal ve mekansal boyutlarının kentlere etkileri ortaya konmuştur. Bu kavramın önemi, sosyolojik, politik ve kültürel bir içeriğe sahip olmasının kente ve kentsel mekana olan bakışı daha derinlikli bir hale getirmesinden kaynaklıdır. Kentsel mekan kavramı ya da paralel bir anlama sahip olan kentsel açık alan kavramı ise, kentteki boşlukları, kent meydanlarını, sokak ve caddeleri, çeşitli yeşil alanları içermekte, kentsel toplanma yeri ve hiçbir ayırım gözetmeksizin her kentli için kullanıma açık alanları ifade etmektedir. Kentsel mekanı fiziksel olan ve herkesin erişimine açık bir yer olarak tarif eden Madanipour, kent ve kırsal alanların içerisinde bulunan, buluşma, toplanma, karşılaşma gibi çeşitli kentsel hareketlilik sağlayacak eylemlerin bu alanlarda gerçekleştiğini dile getirmektedir. (Madanipour, 1999, 879-891).

Kentsel mekanların oluşumu ve gelişimi üzerine tarihsel süreç içerisinde pek çok teorik çalışma yapılmış ve çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Kentsel mekan kuramlarının referans aldığı temel noktalar ise kavramsal olarak birbirinden ayırmıştır. Kentsel mekan ve onu oluşturan bileşenlere ait, Kevin Lynch (The Image of The City, 1960), Rob Krier (Urban Space, 1979), Christopher Alexander (A Pattern Language, 1977), Roger Trancik (Finding Lost Space, 1990), EPOA (The Essex

KENTSEL MEKANLARIN FİZİKSEL OLUŞUM ÖLÇÜTLERİ	MEKANSAL ANALİZ	
<p>Kentsel Yerleşim İçerisinde Konum ve Erişim</p> <ul style="list-style-type: none"> Anıt-heykel Kentsel yerleşim Ana ulaşım aksları Kamusal Alan 		<p>Anıt ve konumlandığı noktadaki kentsel yerleşim içerisinde nerede olduğu ve bu alana nasıl ulaşıldığı incelenmektedir.</p>
<p>Anıt Alanına Konum ve Erişim</p> <ul style="list-style-type: none"> Anıt-heykel Arazi Sınırı Ana ulaşım aksı Erişim 		<p>Anıtın alan içerisindeki konumu ve anıta erişimin nasıl gerçekleştiği incelenmektedir.</p>
<p>Mekansal birimler ile ilişkileri</p> <ul style="list-style-type: none"> Anıt-heykel Kamusal Alan Kamusal birimler Erişim 		<p>Anıt çevresindeki mekansal düzen ve kamusal alan ve kamusal birimler incelenmektedir.</p>
<p>Alandaki fonksiyonel ilişki</p> <ul style="list-style-type: none"> Kamü - İdari Mekanlar Tören - Meydan Müze - Kültür Merkezi Tiyatro - Sanat Merkezi Diğer 		<p>Anıtın konumlandığı alanın sızfındaki mekansal düzen içerisindeki fonksiyonel ilişki incelenmektedir.</p>
<p>Mimari Peyzaj ile ilişki</p> <ul style="list-style-type: none"> Anıt-heykel Su ögesi Yeşil zemin Sert zemin 		<p>Anıt ve kentsel mekanı mimari peyzaj ile olan ilişkisi incelenmektedir.</p>
<p>Anıt ve Bina Kurgusu</p> <ul style="list-style-type: none"> Anıt-heykel Çevre binalar 		<p>Alanın anıt ile bütünlük oluşturacak ve bir kentof mekân tanımlayacak çevre binaların durumu incelenmektedir.</p>

Şekil 2. Kentsel mekanların fiziksel oluşum ölçütleri ve değerlendirme modeli² (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

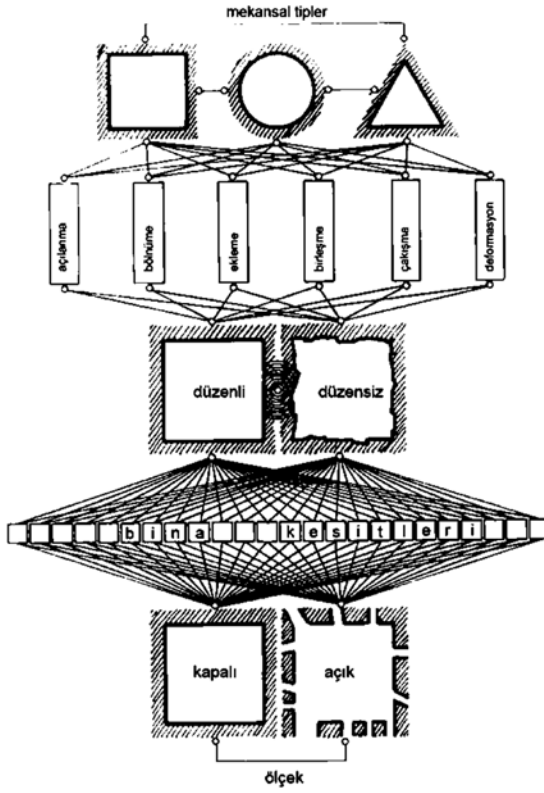
KENT İMGELERİ VE KENTSEL MEKAN İLİŞKİSİ	KENT İMGELERİ VE MEKAN	KENT İMGESİ ANALİZİ
<p>Yollar (Paths)</p> 		<p>Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirtildiği yollar, insanların imgesinde bakım bir ölçüme sahip olan ölçümler ve işleri açısından önemli önem taşımaktadır. İnsanlar bu alanlar üzerinden geçen ve çevresel unsurlar ile diyalog halinde. Bu alanlara örnek olarak sokaklar, cadde, yaya yolları, demiryolları, toplu taşıma alanlarını kapsar. (Lynch, 1990)</p>
<p>Sınır ve Kenarlar (Edge)</p> 		<p>Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirtildiği sınır ve kenarlar, ki bölge arasında oluşan sınırları kapsar. Kent içerisinde günlük pratiklerin ayrımlarını tanımlayan sınırlar, bir engel unsuru olan demiryolu gibi sınırların kara ve deniz seviyesinde ya da insanlar arasındaki istişim açısından oluşan ayrımları da kapsar. (Lynch, 1990)</p>
<p>Bölgeler (District)</p> 		<p>Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirtildiği bölgeler, kendin büyük ölçekli alanlarını birleştirmektedir. Bu alanlar insanların psikolojik anlamda birbirlerinden uzaklaşarak ayrılmaktadır. Kimin alanı, endüstri alanı, kıy ve sahil alanı, eğitimi ve sağlık hizmetleri bu kategorilere örnek verilebilir. (Lynch, 1990)</p>
<p>Düğüm Noktaları (Node)</p> 		<p>Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak özetlenen, kentteki geçiş alanlarını tanımlamaktadır. Toplumun alışkanlıklar, meydanlar, kentsel etkinlik ve sosyal alanların oluşturduğu mekanlardır. Bu alanlara örnek olarak alışveriş alanları, sosyal alanlar, ulaşım alanları, karayolları ve kullandıkları yüksek seviyede olduğu kentsel ortamlar verilebilir. (Lynch, 1990)</p>
<p>İşaret Ögeleri (Landmark)</p> 		<p>Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak işaret öğeleri, öznel oluşumlardır. Yar ve yön bulmada önemli bir rolüve sahip olan bu yapılar; dini, kavuz, ağaç, kentsel donatılar, sahil kuşları, meydan gibi elemanlar olabilir. Kentin bu referans noktaları yapılmıştır. (Lynch, 1990)</p>
<p>Kent İmgeleri Grafiği</p> <ul style="list-style-type: none"> Yollar (Paths) Sınır ve Kenarlar (Edge) Bölgeler (District) Düğüm Noktaları (Node) İşaret Ögeleri (Landmark) 		

Şekil 3. Kent imgeleri ve kentsel mekan ilişkisi analizi ve değerlendirme modeli³ (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

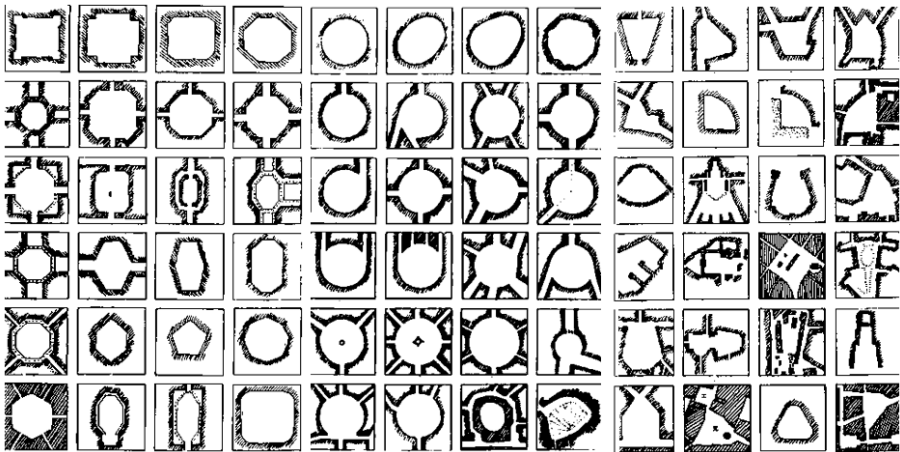

Şekil 4. Bursa Atatürk Anıtı ve Cumhuriyet Alanı'nın üstten görünüşü ve Bursa Atatürk Anıtı arkasındaki avlu (Kaynak: üst, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi; alt, Okumuş Arşivi, 2021)

Design Guide for Residential and Mixed Use Areas, 1997), Matthew Carmona (Public Places, Urban Spaces, 2003), Paul Zucker (Town and Square: From the Agora to the Village Green, 1959) ve Camillo Sitte (City Planning According to Artistic Principles, 1986) adlı çalışmalar kentsel mekanı farklı analiz ve bileşenler üzerinden ele alarak incelemiştir.

Şekil 5. Kentsel mekan olarak meydanın biçimsel oluşumu. (Krier 1979'dan alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Şekil 6. Kare, daire ve üçgen forma sahip kentsel mekan varyasyonları (Kaynak: Krier, 1979, 32-50)

Bu kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde, farklı bina cephelerinin geometrik sınırlar yaratarak oluşturduğu dış mekanlar olarak kentsel mekânı tanımlayan Krier'e (1979) göre, mekânın estetik kalitesinin ve geometrik yapısındaki ayırıcı niteliğin okunması, farkına varılması ve algılanması kentsel mekânı oluşturan önemli unsurlardır. Kentsel mekânları geometrik karakterlerine göre ayırarak düzenli-düzensiz, kapalı-açık, kare-üçgen-daire şeklinde belirli bölümler üzerinden inceleyen Krier, biçimsel olarak kent ve kentsel mekânları bu çerçevede analiz etmiştir. Rob Krier, *Urban Space* (1979) adlı kitabında, kentsel mekânın tipolojik ve morfolojik analizini yaparken, kentsel mekân olarak meydanları üç temel geometrik biçim olan kare, daire ve üçgen olarak kategorileştirmiştir (Şekil 5). Aynı zamanda bu alanların, geometrik karakterleri ve kentsel dokularındaki farklılaşma doğrultusunda mekansal tipolojilerin çeşitli varyasyonlar ürettiğini dile getirmiştir (Şekil 6).

Kentsel mekân olarak meydanı formel niteliklerine göre değerlendiren Zucker ise, biçimsel sınıflandırmayı beş arketip üzerinden yapmıştır (Şekil 7). Bunlar içerisinde mekânın bağımsız olduğu *kapalı meydan* tipolojisi, mekânın alanda yer alan ana binaya yönlendirildiği *baskın meydan* tipolojisi, mekânın bir merkez çevresinde oluşturulduğu *çekirdeksel meydan*, mekansal birimlerin oluşturduğu *gruplandırılmış meydan* ve bir sınırı bulunmayan *şekilsiz meydan* tipolojisi bulunmaktadır (Carmona ve ark., 2003, 144).

Christopher Alexander'ın kentsel mekânı fonksiyonel ilişkiler üzerinden ele alarak strüktüralist bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Kentsel mekânları kapalılık ile ilişkilendirerek negatif ve pozitif mekân olmak üzere iki ana başlıkta inceleyen Alexander, yapı stokundan geriye kalan biçimsellikten yoksun, tanımsız alanları negatif olarak adlandırırken, aksine belirgin alanları ise pozitif mekân olarak tanımlamaktadır (Alexander, 1977, 594-601) (Şekil 8). Krier'in kentsel mekân tanımlamasına paralellik gösteren ve fakat daha geniş bir kapsam içeren Trancik (1986)'ın kentsel mekân sınıflandırması ise sert ve yumuşak mekân olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Şekil 9). Birbiriyle karşıtlık oluşturan bu alanlar, mekansal fonksiyonları açısından birbirinden farklı tanımlanmaktadır. Sert mekân, belirli sınırlara sahip, insanların toplanma, buluşma ve sosyal etkinlik yerleri olarak tanımlanırken bu alanlara örnek olarak meydan ve sokaklar gösteril-

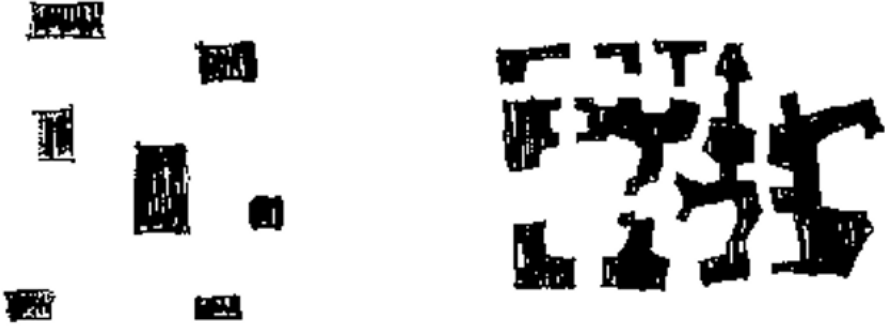
Kapalı Meydan

Baskın Meydan

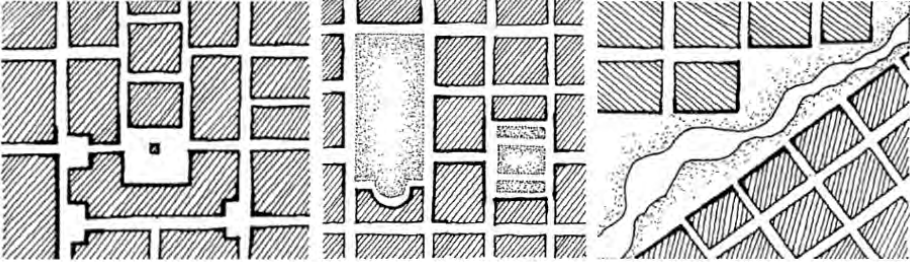
Çekirdeksel Meydan

Gruplanmış Meydan

Şekil 7. Zucker'in yaptığı çalışmalar sonucu oluşturduğu çeşitli biçimlere göre meydan türleri örnekleri (Kaynak: Carmona vd., 2003, 144)

Şekil 8. Binaların oluşturduğu negatif ve pozitif alanlar (Kaynak: Alexander, 1977, 594-601)

Şekil 9. Sırasıyla soldan sağa; Sert Mekan Öğeleri, Meydan ve sokaklar; Yumuşak Mekan Öğeleri, Kentsel Doku İçinde Park; Yumuşak Mekan Öğeleri, Kentsel Doku İçinde Lineer Açık Alan, Yeşil Koridor (Kaynak: Trancik, 1986, 105-106)

mektedir. Kentsel çevredeki yapılanmış alanlara mesafe kazanılmasını sağlayan doğal çevrenin hâkim olduğu park ve kentsel bahçeler ise yumuşak mekânlara örnek olarak gösterilmektedir (Trancik, 1986, 105-106).

Kentsel mekânları iki türe ayırarak yorumlayan EPOA (1997) ile aynı düşünceye sahip Carmona ve ark. (2003) da mekansal sınıflamada iki tipoloji ortaya koymuşlardır (Şekil 10). Bu sınıflamada kentsel mekan olarak sokaklar ve meydanlar, resmi ve resmi olmayan şeklinde iki kategoride toplanmış ve mekânın çevresindeki bina grupları da bu sınıflandırmanın içerisinde yer almıştır. Belirlenen bu kategorilere göre, resmi mekan ve düzenli bina, resmi mekan ve düzensiz bina ve resmi olmayan mekan ve düzensiz bina olmak üzere üç başlık oluşturulmuştur (Carmona ve ark, 2003, s.142).

Kentsel mekânların geometrik biçimlenişi doğrultusunda mekansal aktivite ve düzenleri de değişmektedir. Aktivite karakterine göre dış mekanın sınıflandırmasını yapan Oktay (1996), mekânı statik ve dinamik, düzenli ve düzensiz olarak ikiye ayırmıştır (Şekil 11). Bu noktada, çeşitlilik gösteren bina tipolojileri ile değişen mekânın kullanım boyutu, alana durağanlık veya hareket kazandırmaktadır. Bu

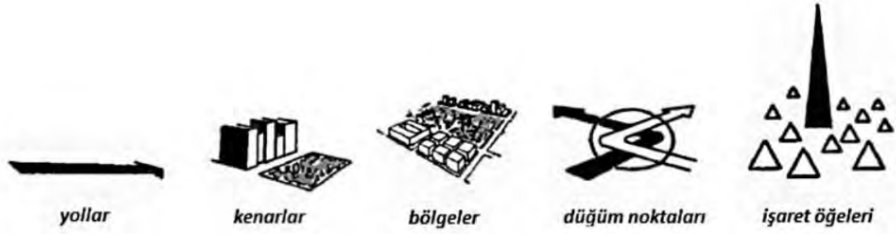
Şekil 10. Sırasıyla soldan sağa; Resmi mekan ve düzenli bina grubu ilişkisi; Resmi mekan ve düzensiz bina grubu ilişkisi; Resmi olmayan mekan ve düzensiz bina grubu ilişkisi (Kaynak: EPOA, 1997, 24; Carmona vd., 2003, 142)

Şekil 11. Aktivite karakterine göre dış mekan (Kaynak: Oktay, 1996)

alanların fonksiyonel ilişkisi birbirinden farklı olsa da mekansal nitelikleri bakımından değişim göstererek birbirlerine dönüşme yeteneğine sahiptirler. Örneğin, statik mekan, diyagonal bir sirkülasyon oluşturacak bir şekilde biçimlenirse dinamik mekana dönüşebilmektedir (Oktay, 1996).

Kevin Lynch (1990) ise, kent bileşenlerinin belirlenmesinde kent imgeleri teorisini ortaya atarak insanların zihinlerinde oluşan çevresel imgenin beş ana unsura dayandığını dile getirmiştir. Lynch'in kent imgeleri diye adlandırdığı unsurlar; yollar, sınır ve kenarlar, bölgeler, düğüm ve odak noktaları ve işaret öğeleridir (Şekil 12). Öncelikle *yollar* olarak bahsettiği kent imgesi, sokaklar, yaya yolları ve demiryolları gibi alanları kapsamaktadır. İnsanlar bu alanlar üzerindeyken çevre ile iletişim kurabilmekte ve çevrede yer alan unsurları algılayabilmektedir. İkinci kent imgesi olan *sınır ve kenarlar*, iki bölge arasında oluşan sınırlardan bahsetmektedir. Bu duruma kıyı ve demiryolu örnekleri verilebilir. *Bölgeler*, insanların psikolojik olarak buldukları alanı tarif etmektedir. Kentin büyük ölçekli alanları olma özelliği göstermektedir. *Odak noktaları*, kentin belirli bir bölümünden diğer alana geçişi niteleyen önemli merkezlerin tariflendiği kentsel unsurlardır. Bunlar, toplanma alanlarını, etkinlik ve eylemlerin merkezini oluşturan sembollerdir. *İşaret öğeleri* ise, bir takım fiziksel oluşumlardan meydana gelmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir bina veya bir işaret levhası olabilir (Lynch, 1990, 46-49). Lynch, kent imgelerinin kente ve kentliye sunduğu imkanların ve faydaların olduğunu dile getirerek bu unsurların, kent içerisindeki yönlendirici ve güven uyandırıcı bir öğe olduklarını söylemiştir.

Şekil 12. Kevin Lynch'e göre kent imgeleri (Kaynak: Lynch, 1990, 47-48)

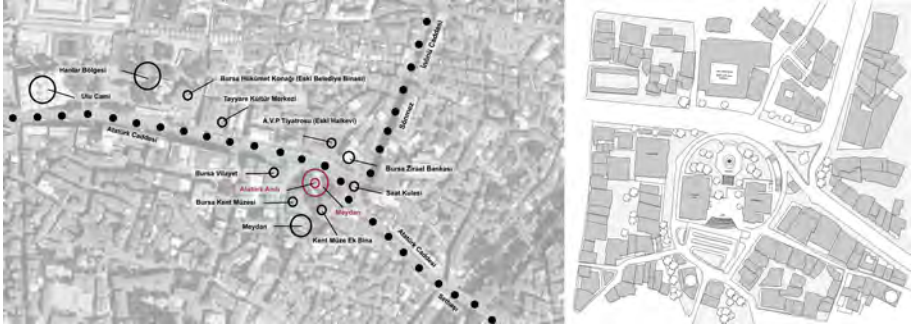
Bütün bu kuramsal yaklaşımların yanı sıra, çalışmanın kavramsal altyapısını oluşturan bir diğer başlık, Türkiye’de modernleşme projesi çerçevesinde oluşturulan bir kamusal alan pratiği olarak görülen Cumhuriyet Meydanlarıdır. Cumhuriyet ideallerinin, yaratmak ve getirmek istediği yeniliklerin topluma kendini gösterdiği alanlar olarak kamusal alanlar, rejim ideallerine göre oluşturulan meydanlar ve bu alanları temsil eden Atatürk heykelleri, dönem ideolojisinin yansıtıldığı birincil öneme sahip unsurlar olmuştur (Şekil 13). Merkezi yönetimin tüm kentlerde “bulvar-meydan-devlet yapıları” dizgesi oluşturarak gücünü göstermek istemesi ve bu doğrultuda modernist bir kent planlama anlayışını ortaya koyması, Cumhuriyet alanlarının belirli plan ve program içerisinde yapıldığını göstermekte ve bu bağlamda tüm şehirlerde Cumhuriyet alanlarının oluşturulması, ideolojik bir güç göstergesi olarak okunabilmektedir. (Arıtan, 2008, 49-56).

Çalışma Alanı: Bursa Cumhuriyet Alanı-Atatürk Heykeli Örneği

Bursa şehir merkezi aksının odak noktası konumundaki Bursa Cumhuriyet Alanı, kentin tarihsel katmanının içerisinde yer almaktadır. Bursa’nın kentsel kimliğinin oluşmasında birincil role sahip, kentin tarihsel sürekliliği içerisinde gelişim ve dönüşüm sürecinin ilk hissedildiği ve yansıdığı alan olarak Cumhuriyet Alanı, çevresinde Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi, Ulu Camii ve Atatürk Caddesi üzerinde yer alan Cumhuriyet dönemi mimari eserleriyle zengin bir birikimi içeren ve toplumsal bellekte önemli bir yere sahip bir kamusal alandır (Şekil 14). Resmi törenlerin, kutlamaların, anma etkinliklerinin gerçekleştiği simgesel anlam ve güce sahip olan bu alan, geçmiş yıllardaki idari/tarihi/sosyal bir merkez olma

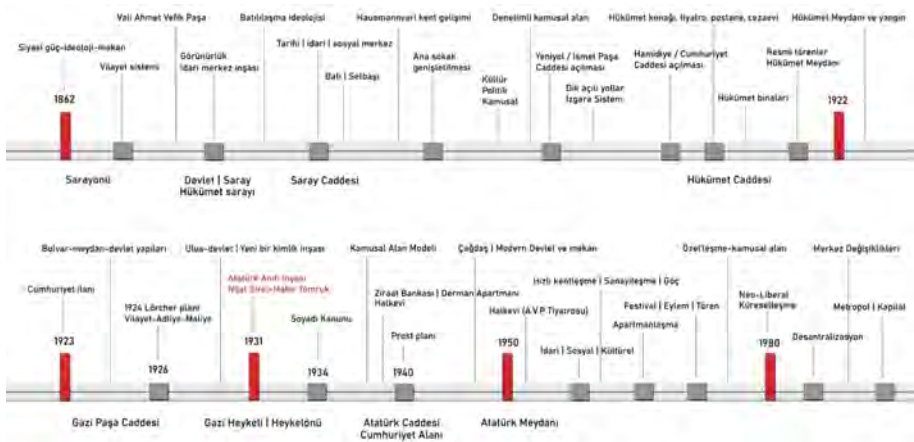
Şekil 13. Sırasıyla; İzmit Gazi Heykeli ve tren istasyonu; Samsun Gazi Heykeli ve Gazi Parkı; Tarsus Meydanı’nın üstten görünümü. (Kaynak: sol ve orta, SALT Araştırma Salt Arşivi; sağ, Egli, 2013, 217)

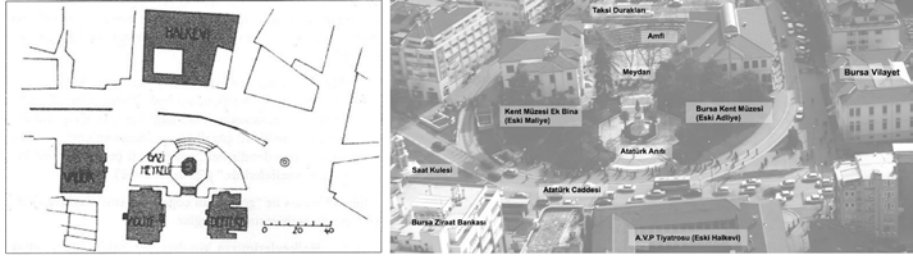
Şekil 14. Bursa Atatürk Anıtı ve Cumhuriyet Alanı imaj ve vaziyet analizi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

hüviyetini Cumhuriyet dönemi sonrasında da sürdürmüş ve rejimin yeni mimari ve kamusal alan yaratma pratiğinin somut bir yansıması görünümünde olmuştur (Şekil 15).

Bursa Cumhuriyet Alanı, Cumhuriyet yönetiminin kentsel mekan yaratma anlayışının planlı olarak gerçekleştiğini kanıtlayan en önemli örneklerden biridir. Cumhuriyet ilanı sonrası tüm illerde gerçekleşen meydan ve mekansal planlama yaklaşımının Bursa'ya yansıması, oluşturulan Cumhuriyet Alanı ile gerçekleştirilmiştir. I. Dünya Savaşı öncesi yanarak yok olan eski Hükümet binalarının bulunduğu alan, yine idari bir merkez oluşturma doğrultusunda planlanarak oluşturulmuş ve Cumhuriyet'in ilkelerini birebir yansıtan kentsel merkez niteliğine sahip olmuştur (Kaprol, 2000, 53). Bursa Cumhuriyet Alanı'nda, 1925 yılında dönemin Birinci Ulusal Mimarlık Akımı doğrultusunda Vilayet, Adliye ve Maliye binalarının inşa-

Şekil 15. Cumhuriyet Alanı'nın tarihsel süreçte geçirdiği değişim-dönüşüm, zaman çizgisi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 16. Bursa Atatürk Anıtı ve Cumhuriyet Alanı kurgusu; Cumhuriyet Alanı fotoğraf analizi (Kaynak: sol, Yeşilkaya, 2003, 140; sağ, Okumuş, 2021)

sı gerçekleştirilmiş ve devam eden süreçte ideolojik bir temsiliyet ve sanatsal bir unsur olarak Atatürk heykelinin (Gazi heykeli) alandaki yerini alması ile birlikte arzu edilen mekansal dizge oluşturulmuştur (Şekil 16).

Bu dizge içerisinde, Cumhuriyet'in temsil unsuru olarak yer alan, Valilik tarafından sipariş verilip Güzel Sanatlar Akademisi ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın taslak halini onayladığı Bursa Atatürk Anıtı, 29 Ekim 1931 tarihinde, Cumhuriyet'in sekizinci yıl kutlamalarında açılmış ve meydandaki yerini almıştır (Anonim, 1932, 4). Anıtın maliyetinin bir bölümünün karşılanması konusunda Bursa kentinin yerel organı Yeni Fikir gazetesinin yapmış olduğu 29 Eylül 1925 tarihli çağrı ve Bursa halkı ve kurumlarının yardımı önemli bir kaynak oluşturmuştur (Şekil 17). Kamuya ve devlet kuruluşlarına yapılan çağrı metni şu şekildedir:

“Ankara, İstanbul ve hatta bazı illerimiz, Gazi Paşa'mızın heykelleriyle güzel şehirlerini süslüyorlar. O büyük adamdan devrimlerin ışığı yükseliyor. Bursa'mız, çok sevgili Gazi'sini birkaç kez kucaklamak mutluluğuna ulaş-

Şekil 17. 1926-27 yıllarına ait meydan yapılmadan önce Bursa Vilayet Binası ve alan; Bursa Atatürk Anıtı'nın kaidesi yerine yerleştirilmiş fakat Atatürk heykeli henüz getirilmemiştir, 1930. (Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi; Baykal, 1976; Yenal, 1996)

muştur. Bursa'nın şimdiye dek böyle bir davranışta bulunmaması, çok büyük, affedilmeyecek bir noksanlıktır. 'Yeni Fikir' saygıdeğer Bursalıların dikkatini bu yönde uyarmak ister. Belediyemiz, Partimiz, Türk Ocağımız ve diğer kuruluşların bu yönden harekete geçmesini, aynı zamanda aydınlık günlerin övünç verecek anlarını da kucaklayacak bu kaçınılmaz eserin yapımına hemen başlanmalıdır” (Akkılıç, 1988, 54).

Yayımdan beş sene kadar sonra, Valilik tarafından kente bir Atatürk anıtı yaptırılmasına karar verilmiş ve 1930 yılı Şubat ayında heykeltıraş Nijat Sirel ve hocası Mahir Tomruk'a sipariş verilmiştir (Akkılıç, 1988, 54; Osma, 2003, 58-62). Anıtın tasarımı konusunda heykeltıraşlara müdahalede bulunulmazken anıtın yeri ve Atatürk'ün at üzerindeki tasviri önceden belirlenmiştir. Bursa Atatürk Anıtı'nda Atatürk figürü askeri bir giyim ve pelerini ile at üzerinde tasvir edilmiş ve mermer bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Figürde Atatürk sağ kolu göğsünün üstünde durarak batıyı işaret etmekte yüzü doğuya dönük ve sol kolu atın dizginlerini tutmaktadır. Kaidenin ön yüzünde; *“Bu aziz heykelin önünde duran Türk, hürmetle eğil. O milletini kurtaran, Cumhuriyeti kuran, aleme yeni bir tarih yaratan Gazi Mustafa Kemal'dir.”* ifadesi yer alırken, kaidenin sağ tarafında *“29.I. Teşrin. 1339 (1923) Cumhuriyet'in Kuruluşu”* ve sol tarafında ise *“11 Eylül 1338 (1922) Bursa'nın Kurtuluşu”* ifadeleri yer almaktadır (Şekil 18). Atatürk figüründeki batıyı işaret etme unsuru, inşa edilmiş çoğu Atatürk anıtında yer alırken bu işaret *muasır medeniyet seviyesini* simgelemekte ve çağdaş ve uygar bir medeniyet olma hedefini ortaya koymaktadır. (Osma, 2003, 58-62).

Anıtın meydanadaki varlığıyla birlikte alanın kimliği belirgin bir şekilde tanımlanmıştır. 1930 ve 1940'lı yıllara ait fotoğraflardan görüleceği üzere anıtın çevresindeki alanda mimari peyzaj düzenlemesi yapılarak mermer malzeme ile kaplanmış merdivenlerle alana ulaşım sağlanmıştır. Merdivenlerin çıktığı ilk düzlem Atatürk anıtını tanımlarken, ikinci düzlem ise Adliye ve Maliye binalarının girişini işaret etmektedir (Şekil 19). Alanın Atatürk Caddesine bakan tarafında yapılan yeşil alan düzenlemesinin etrafı mermer top ve zincirlerle çevrilmiştir (Akkılıç, 1988, 54). Halkın, toplanma ve buluşma merkezi olarak kullandığı ve 'Heykelönü' ifadesi ile tariflediği alan, toplumsal açıdan güçlü anıların oluştuğu kentsel mekan

Şekil 18. Bursa Atatürk Anıtı muhtelif görünüşleri, Bursa Ziraat Bankası ve Bursa Atatürk Anıtı, Mimar aylık dergisinin kapağında Bursa Atatürk Anıtı (Kaynak: sol, SALT Araştırma, Salt Arşivi; orta, Holtay, 1936; sağ, Nijat, 1932)

Şekil 19. Bursa Atatürk Anıtı ve Cumhuriyet Alanı, 1930’lu yılların sonları. Atatürk anıtının karşısında 1936 yılında inşa edilen, Arif Hikmet Holtay’ın tasarlamış olduğu Ziraat Bankası binasının yapım aşaması görünmekte. (Kaynak: sol, Bursa Kent Müzesi Arşivi; sağ, Yenal, 1996)

özelliği taşımaktadır. Bu kuvvetli bağın ve aidiyetin oluşmasında başat faktör ise Cumhuriyet Alanı’nın simgesi niteliğindeki Bursa Atatürk Anıtı olmuştur. Alanın Atatürk anıtı bağlamı ile birlikte anılması ve toplumsal olarak benimsenmesi, toplumsal hafızada *Heykelönü* ifadesi ile tanımlanmasını sağlamıştır. İdari yapılar ve anıtın alandaki yerlerine yerleşmesi sonrası ise, modern anlayışla inşa edilen halkevi, banka, apartman, kültür-sanat işlevlerine sahip binalar, alandaki mekânsal zenginliğin artmasını sağlamıştır.

Cumhuriyetin ve modernleşmenin simgesi olarak alanda yer alan Atatürk imgesi, hem devleti hem de yeni rejimin, çağdaşlığın, laik ve modern bir Türk Cumhuriyeti’nin sembolü olarak, alandaki bir diğer ideolojik mekansal öge olan halkevi binasının karşısında yer almakta ve ona doğru yönelmektedir (Yeşilkaya, 2002, 151). 1930’lu yıllardaki Cumhuriyet Bayramı kutlamaları esnasında Atatürk anıtı ve çevresinde büyük bir insan kalabalığının toplandığı görülürken anıtın halkevine yönelen heykel önü kısmı toplumun bir araya geldiği törensel bir fonksiyona sahiptir (Şekil 20). Cumhuriyet döneminde Halkevleri inşasının gerekçeleri düşünüldüğünde, anıt ile halkevi arasındaki bu ilişki, Atatürk’ün Cumhuriyet’i miras olarak bıraktığı bu yeni nesle sembolik bir iletisi rolündedir. Toplumun her alanda modernleşmesini hedefleyen rejimin, ideallerini halk nezdinde derinleştirmek ve kökleştirmek amacıyla inşa etmiş oldukları halkevleri, Cumhuriyetin kent merkezlerinin temel yapılarından biri olmuştur.

Bursa’da 1938 yılında açılan yarışma projesi ile elde edilen ve mimar Münevver Belen’in tasarladığı Halkevi, karşısında Atatürk Anıtı ve Hükümet Konağı ile birlikte meydana bulunmaktadır. İlk kurulan on dört halkevi arasında yer alan Bursa Halkevi, tiyatro gösterilerinden müzik çalışmalarına, sanat dalları kurslarından çeşitli etkinlik ve gösterilere kadar birçok alanda yapmış olduğu çalışmalarla Bursa’nın kültürel ve düşünsel birikimine katkı koyarak toplumun zenginleşmesini ve modernleşmesini sağlamıştır (Yeşilkaya, 2003, ss.141-142). Halkevleri, Demokrat Parti döneminde devletten yardım alması ve Cumhuriyet

Şekil 20. 1938 yılındaki Cumhuriyet'in on beşinci yıl kutlamalarında Halkevi binası inşası öncesi alanda yer alan CHP İl Yön Kurul binası, Atatürk anıtı ve Cumhuriyet Alanı. (Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi İhsan Celal Antel Arşivi, Yenil, 1996)

Halk Partisi'nin ideolojik anlayışına uygun bir nesil yetiştirmesi gerekçesiyle 1951 yılında kapatılmıştır. Bursa Halkevinin kapatılması ve devamında Hükümet Konağı olarak işlevini sürdürmesi sonrası restore edilmiş ve 1957 yılında tiyatro binasına dönüştürülerek kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 21).

Cumhuriyet Alanı ve çevresinde yaşanan önemli değişimlerin başlangıcını 1960'lı yıllar oluşturmaktadır. 1965 yılındaki Kat Mülkiyeti Yasası ile birlikte alanın etrafında yer alan yapı stokunda kat yükseklikleri artmış ve yasa sonucu alanın çevresi iş hanlarının ve yüksek katlı apartmanlaşmaların görüldüğü bir kentsel mekân haline almıştır. (Polat, 2011) Cumhuriyet Alanı'nın kentsel çevredeki yerini ve görünümünü belirgin bir biçimde olumsuz yönde etkileyen bu durum neticesinde kentsel dokuda biçimsel olarak farklılıklar yaşanmıştır (Şekil 22). Aynı zamanda alanın çevresinde, Cumhuriyet'in ilk döneminden farklı bir gelişme olarak bitişik nizam bir yapılaşmanın görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu dönemde kentsel planlama kararlarıyla yoğun bir yapılaşma ağına girmiş olan kent merkezinde ticari işleve sahip mekânların giderek artması ve kamu etkisinin yok oluşu, alanın resmi ideolojik anlamdaki değerinin yitimine sebep olmuştur. (Polat, 2011) Geçmiş dönemde kentin tek merkezi işlevindeki alan, şehrin büyümesi ve ilk yapıldı-

Şekil 21. 1940'lı yıllarda Halkevi binası ve Derman Apartmanı; 2021 yılına ait Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu ve apartmanın durumu (Kaynak: sol, Bursa Kent Müzesi Arşivi; Anonim, 1938, 16-20; sağ, Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 22. Bursa Atatürk Anıtı ve Cumhuriyet Alanı, 1930, 1960 ve 1980'ler. (Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi, Polat, 2011; Yenal, 1996)

ğı plan ve kurgusundan giderek uzaklaşmasıyla bu niteliğini kaybetmiş ve alanın etrafındaki oran ve ölçek dengesi zaman ilerledikçe bozulmuştur (Şekil 23, 24).

Cumhuriyet Alanı'nın geçmişten bugüne kadar çevresinde yaşanan bir diğer değişiklik ise, Atatürk anıtı ile birlikte işaret ögesi olarak alanda yer alan saat kulelerinin yaşamış olduğu sürekli değişim durumudur. Bu alandaki ilk meydan saati, üzerinde Ticaret Bankası yazan kumbara biçimindeki kare kadrana sahip saat olmuştur (Şekil 25). Trafik düzenini sağlama ve alanda sembolik bir işleve sahip olan saat, 1950'li yıllarda yapısal olarak değişmezken biçimsel olarak daire bir forma dönüşmüştür. 1970'li yıllarda meydan saati, İş Bankası'nın reklam panosu olarak kullanılmayı sürdürürken aynı zamanda aydınlatma elemanı fonksiyonuna sahip bir unsur olarak da alanda yer almıştır. 1992 yılında ise Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından *Cumhuriyet Alanı ve Atatürk Caddesi Düzenlemesi Proje Yarışması* sonucu doğrultusunda meydan saati sadeliğini ve fonksiyonelliğini kaybetmiştir. Son olarak, 2007 yılında yapılan bir çalışmanın neticesinde mey-

Şekil 23. Bursa Atatürk Anıtı - Cumhuriyet Alanı ve çevresi, 1990 ve 2000'ler. (Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi, Polat, 2011; Yenal, 1996)

Şekil 24. Bursa Atatürk Anıtı - Cumhuriyet Alanı ve çevresi, 2021 yılına ait görseller (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 25. Sırasıyla soldan sağa; Bursa Cumhuriyet Alanı çevresinde yer alan saat kulesinin yıllara göre değişimi, 1932; 1950'ler; 1972 (Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi; Baykal, 1976; Yenal, 1996)

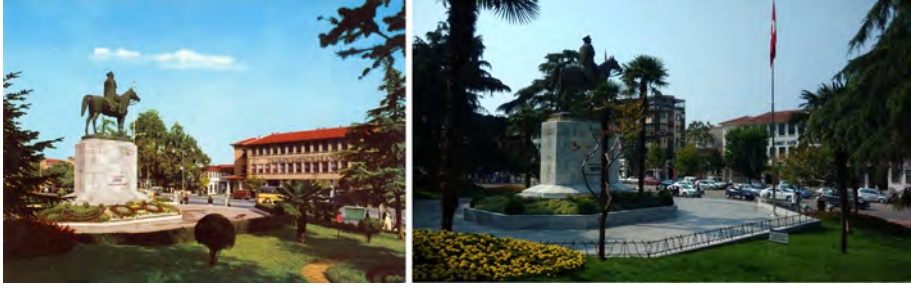

Şekil 26. Sırasıyla soldan sağa; Bursa Cumhuriyet Alanı çevresinde yer alan saat kulesinin yıllara göre değişimi, 2000'ler ve 2021 yıllarına ait görseller. (Kaynak: sol, Bursa Kent Müzesi Arşivi; Polat, 2011; sağ, Okumuş Arşivi, 2021)

dan saati tekrar değiştirilmiş ve günümüzde de alanda yer alan saatin tasarımının kitsch bir etkisinin olduğu söylenebilir (Şekil 26).

Bu tarihsel süreç ve değerlendirmeler ışığında, Bursa Cumhuriyet Alanı'nın günümüzdeki durumu incelendiğinde, kentsel bağlamda tek merkez olma özelliğini yitirmesi ve kentin büyüyerek işlevsel ve mekânsal açılardan daha nitelikli merkezler üretmesi, alan için başlıca olumsuz noktayı oluşturmaktadır. Cumhuriyet meydanlarının en önemli göstergeleri olarak alanda yer alan devlet binalarının (Vilayet, Adliye, Maliye, Halkevi) işlevlerinde çeşitli değişiklikler yaşanması ve alanın idari merkez kimliğini kaybetmesi, simgesel ve anlamsal olarak alanın ilk yapıldığı dönem ideolojisinin mekânsal pratiğine olumsuz bir etki yapmıştır (Şekil 27, 28). Öte yandan, tam aksine, yine alandaki fonksiyonel değişiklikler sonrası, müze işlevleriyle kullanılmaya devam eden Adliye ve Maliye binaları, alanın karşısında yer alan tiyatro binasıyla birlikte kültür-sanat işlevi açısından bir bütünlük yaratmış ve bu durum mekanın kamusallığına pozitif bir etki yaparak alanın gündelik hayatın içerisine daha çok dahil olmasını sağlamıştır.

Sekizgen bir kaideye oturmuş bir biçimde iki yanında simetrik olarak çiçeklendirilmiş bir yeşil doku ve girişte saygı ve hürmetin sembolü niteliğine sahip ve aynı zamanda alana girişi tanımlayan merdivenlerin hemen bitişiğinde Bursa Atatürk

Şekil 27. Bursa Atatürk Anıtı ve Halkevi (Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu) binası karşı-
lıklı olarak alanda yer almaktadır. 1960 ve 2021 yıllarına ait görseller. Alanın etrafın-
daki yoğun yapılaşma görülürken Halkevi binasındaki mimari değişim görünmekte.
(Kaynak: sol, SALT Araştırma Salt Arşivi; sağ, Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 28. Bursa Atatürk Anıtı önü, 29 Ekim 1938 yılına ait Cumhuriyet'in on beşinci
yıl kutlaması ve günümüze ait anıt önü görseli. (Kaynak: sol, Yenal, 1996; sağ, Oku-
muş Arşivi, 2021)

Anıtı yer almaktadır. Alanın odak noktasında yer alan anıtın hemen arkasındaki avluda, etrafındaki ağaçlar ile birlikte sınırlayıcı bir etki yaratan Bursa Kent Müze-
si (Adliye) ve Ek Binası (Vergi Dairesi-Maliye) yer almaktadır. Alanda yönlendir-
me araçları olarak kullanılan merdivenler yaya akışını sağlarken iki bina arasında
kalan alanın oluşturduğu topoğrafik kot farkı yeni mekanlar yaratmaktadır. Farklı
kotlardan alana girişlerin yapılabilmesi, mekansal nitelik anlamında çeşitlilik ve
çok yönlülük yaratırken mekandaki karşılaşma noktalarını arttırmaktadır (Şekil
29). İki müze arasında kalan avlunun gündelik hayat içerisinde bir dinlenme alanı
olarak kullanımı alandaki mekansal etkileşimin artmasını sağlamaktadır. Aynı
zamanda alana üst kottan girişte yer alan amfinin, alanda toplanma ve etkinlik
ortamı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Ne var ki, toplumsal olarak amfinin
kullanımı daha çok bir geçiş mekanı niteliğinde dinlenme ve oturma amaçlı ol-
maktadır (Şekil 30).

Sembolik ve ideolojik temsiliyet anlamında eski görüntüsünden uzak olan alan-
da, anıtın alana yerleştirilmesi sonrası resmi bayram kutlamaları ve törenlerinin

Şekil 29. Bursa Cumhuriyet Alanı'na giriş noktaları ve amfi (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 30. Bursa Cumhuriyet Alanı'na giriş noktaları ve avlu (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

gerçekleşmesinde oluşan görüntü, geçmiş dönemden farklı olarak günümüzde görülmemektedir. Resmi törenlerde anıtın yanına çelenk bırakılarak önünde küçük bir grubun toplandığı görülürken alanın törensel niteliğini kaybetmiş olduğu söylenebilmektedir. Toplumsal olarak Heykelönü olarak tarif edilen alanın tören ve etkinlikler için kullanıldığı ilk dönemden bugüne anıtın Halkevi'ne (günümüzde Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu) yönlenen kısmı bir geçiş mekanı hüviyetine bürünmüştür. Kentsel mekanlarda canlılık, çeşitlilik ve hareketliliğin yaratılması amacıyla yer alan kent mobilyaları, Bursa Cumhuriyet Alanı'nda nitelik ve niceliksel olarak eksik görünmektedir. Bütüncül bir kurgudan uzak, parçacıl bir düzende yer alan unsurlar, insanların bir kentsel durak noktası olarak algıladığı ve dinlenme ve oturma eylemlerinden farklı olarak çeşitli etkinlik ve aktivitelerin gerçekleşmediği alanda mekanla birliktelik kuramamıştır (Şekil 31, 32). Alanın tanımlı bir biçimsel kurgudan oluşması, zemin ilişkileri ve mimari peyzaj öğelerinin planlı bir biçimde düzenlenmesi, mekanın fiziksel niteliklerini olumlu bir yönde etkilerken, canlılık ve çeşitliliğin bulunmaması, kentsel merkezin değişmesi ve çoğalması, amfinin sokaklar ve alandan izole olması alanı besleyecek ve insan gereksinimlerine cevap verecek unsurların alanda olmaması, alanın taşıt trafiğinin hemen yanında yer alıyor olması, sosyal etkileşimin azlığı ve mekanın durağan ve statik bir özellik gösteriyor olması, meydanın çevredeki mekansal birimlerden beslenmiyor olması alandaki negatif özellikler olarak göze çarpmaktadır (Şekil 33).

Şekil 31. Bursa Cumhuriyet Alanı avlusu ve amfiden bir görsel. (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 32. Bursa Atatürk Anıtı önü (Heykelönü) geçiş mekanı niteliğine sahip bir görüntüde, alanda sosyal etkileşimi arttıracak unsurlar bulunmamaktadır. (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

Şekil 33. Bursa Cumhuriyet Alanı içerisinde avlu ve Bursa Kent Müzesi binaları (Kaynak: Okumuş Arşivi, 2021)

Bursa Cumhuriyet Alanı, mekânsal nitelikleri açısından değerlendirildiğinde ise; *daire* biçiminde bir morfolojik kurguya sahiptir. Atatürk anıtının konumlandığı ve yönlenmiş olduğu merdivenler ve anıtın arkasında yer alan iki bina arasında avlu ve amfinin olduğu birimler olarak parçalanmış mekanlar, *Gruplanmış* kentsel mekan türü özelliği göstermektedir. Alan içerisindeki yeşil-sert zemin ilişkisi, alanın belirli sınırlar içermesi ve buluşma, toplanma gibi sosyal etkinliklerin yaşandığı yer olması itibarıyla, kentsel mekanı çevreleyen unsurların nitelikleri bakımından alan, *sert mekan* türü niteliğine sahiptir. Öte yandan, fiziksel çevre içerisinde mekansal sınırları belirgin ve işlevsel olarak kullanışlı olması dolayısıyla alanın

pozitif mekan özelliği gösterdiği söylenebilir. Cumhuriyet döneminden bugüne kadar alan ve etrafında yaşanan değişimlere karşın, günümüzde alanın kent içerisinde bütüncül biçimde algılandığı ifade edilebilir. Aynı zamanda, günümüzde alanda gerçekleştirilen oturma, dinlenme eylemleri dışında sirkülasyon, canlılık ve hareketliliğin sınırlı olması dolayısıyla alan, *statik mekan* özelliği göstermektedir. Bu dinamizm yokluğu, alanda monotonluk yaratırken, kararlı ve planlı yapıdaki yerleşim, çeşitliliği kısıtlamaktadır. Bu çerçevede alan, *düzenli ve resmi mekan* niteliğine sahiptir (Şekil 34). Alandaki işaret unsuru olarak dikkat çeken ana öğeler, başta Bursa Atatürk Anıtı olmak üzere Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu, Valilik ve Müze binaları ve saat kulesidir. Alanda yaratılmış olan bütüncül bir mekansal kurgu, çeşitli işlevsel değişimler ve fiziksel çevrede yaşanan dönüşümlere karşın halen net bir şekilde okunmaktadır (Şekil 35, 36).

Sonuç Yerine

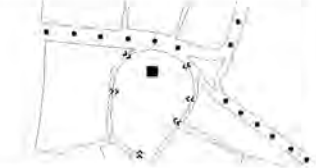

Tarihsel süreç içerisinde sürekli değişime maruz kalan kent ve özellikle kent merkezleri, yaşanan bu değişim-dönüşüm izlerinin en belirgin ve derin biçimde görüldüğü yerler olmuştur. Kentin omurgasını oluşturan bu alanların biçimsel olarak analizleri, kentsel mekanların bütüncül olarak okunmasına imkan sağlamakta ve kentsel mekan ve bileşenleri hakkında bir değerlendirme metodu geliştirerek alanları inceleme fırsatı sunmaktadır.

Bu çerçevede, kentsel mekanları oluşturan bileşenler ve mekan için değerlendirme modeli olarak çeşitli parametreler belirlenmiştir. Bu parametreler, tarih boyunca kentsel mekanların oluşumu ve gelişimi üzerine yapılan kuramsal çalışmalar doğrultusunda oluşturulmuştur. Mekanın morfolojik kurgusu, geometrik yapısı, biçim karakteri, etrafı ile ilişkisi, çevre ve bina düzeni durumu, fonksiyonel ilişki, heykelin alandaki mekansal birimlerle olan ilişkisi ve geçmişten günümüze alanın mekansal olarak değişimi incelenerek analiz yöntemi oluşturulmuştur. Bu analiz yönteminin yanı sıra, günümüzde, gelecekteki çalışmalara ışık tutabilecek ve değerlendirme metodunun çerçevesini genişletebilecek çeşitli sayısal analiz yöntemleri bulunmaktadır. İleriye dönük çalışmalarda sayısal veriye ait yazılımların oluşturularak bu metotlardan yararlanabileceği söylenebilir.

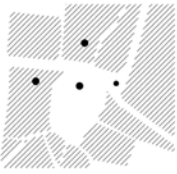

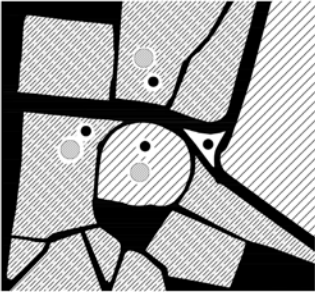
Çalışma alanı olarak belirlenen Bursa'nın odak noktasında yer alan ve tarihsel süreçte defalarca değişime uğramış olan Bursa Cumhuriyet Alanı, günümüzdeki haline Cumhuriyet ideolojisinin modernleşme projesi kapsamındaki kentsel mekan arayışı doğrultusunda ulaşmıştır. Alanın ilk inşa edildiği ve bütüncül bir kurguda oluşturulduğu dönemin mekansal yaklaşımı Cumhuriyet ilkelerinin mimari yansımalarını oluşturmaktadır. Alanın tanımlanması ve gerçek anlamıyla kimlik kazanması Atatürk anıtının mekana yerleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki ideolojik temsil aracı olarak mekansal dizgede yer alan ve kentsel mekanı kurgulayan ve biçimlendiren Atatürk anıtı, mekanın karakter yapısının oluşmasında belirleyici bir unsur olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Atatürk anıtı-Halkevi-İdari binalar-Atatürk Caddesi-Cumhuriyet Meydanı çerçevesinde

KENTSEL MEKANLARIN OLUŞUM ÖLÇÜTLERİ	BURSA ATATÜRK ANITI VE CUMHURİYET ALANI	MEKANSAL ANALİZ
Kentsel Mekanlardaki Morfolojik Kurgu <ul style="list-style-type: none"> □ Kare ○ Daire △ Üçgen — Diğer 	<p>○ Daire</p>	<p>Krier'in belirlemiş olduğu geometrik biçimlilik ve karakterine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı 'Daire' form özelliği göstermektedir.</p>
Biçimsel Bağlamda Kentsel Mekan Türleri <ul style="list-style-type: none"> ■ Baskın ■ Kapalı ● Çekirdeksel □ Gruplanmış — Şekilsiz (Amorf) 	<p>□ Gruplanmış</p>	<p>Zucker'in belirlemiş olduğu beş meydana kentsel mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı 'Gruplanmış' mekan türü özelliği göstermektedir.</p>
Kentsel Mekanları Çevreleyen Unsurların Niteliği <ul style="list-style-type: none"> — Sert Mekan — Yumuşak Mekan 	<p>— Sert Mekan</p>	<p>Kentsel mekanı çevreleyen unsurların nitelikleri açısından Trançik'in belirlemiş olduğu mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı 'Sert mekan' türü özelliği göstermektedir.</p>
Kentsel Mekanın Biçim Karakteri Yapısı <ul style="list-style-type: none"> — Negatif Mekan — Pozitif Mekan 	<p>— Pozitif Mekan</p>	<p>Kentsel mekanın biçim karakterleri açısından Alexander'in belirlemiş olduğu mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı ve çevresi 'Pozitif mekan' özelliği göstermektedir.</p>
Aktivite Karakterine göre Kentsel Mekan <ul style="list-style-type: none"> ↔ Statik Mekan ↔ Devingen Mekan 	<p>↔ Statik Mekan</p>	<p>Kentsel mekanın aktivite karakterleri açısından Krier'in belirlemiş olduğu mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı, mekansal olarak bütüncül bir biçimde algılanması itibarıyla 'Statik mekan' özelliği göstermektedir.</p>
Kentsel Mekanı Çevreleyen Binaların Düzeni <ul style="list-style-type: none"> — Düzenli Mekan — Düzensiz Mekan 	<p>— Düzenli Mekan</p>	<p>Kentsel mekanı çevreleyen binaların düzeni açısından Krier'in belirlemiş olduğu mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı, kararlı bir yapıya sahip olması ve çevre binaların mekana yerleşim biçimi itibarıyla 'Düzenli mekan' özelliği göstermektedir.</p>
Kentsel Mekanın Niteliği <ul style="list-style-type: none"> — Resmi Mekan-Düzenli Bina — Resmi Mekan-Düzensiz Bina — Resmi Olmayan Mekan Düzensiz Bina 	<p>— Resmi Mekan Düzenli Bina</p>	<p>Kentsel mekanın niteliği bakımından EPA'nın belirlemiş olduğu mekan türlerine göre Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Bursa Cumhuriyet Alanı ve çevresi 'Resmi olmayan mekan - Düzensiz bina' özelliği göstermektedir.</p>

Şekil 34. Bursa Cumhuriyet Alanı ve Atatürk Anıtı kentsel mekan oluşum ölçütleri analizi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

BURSA ATATÜRK ANITI	MEKANSAL ANALİZ	
<p>Kentsel Yerleşim İçerisinde Konum ve Erişim</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Anıt-heykel — Kentsel yerleşim Ana ulaşım aksları ○ Kamusal Alan 		<p>Bursa Atatürk Anıtı, bugün Atatürk Caddesi'nin hemen üzerinde yer almaktadır.</p>
<p>Anıt Alanına Konum ve Erişim</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Anıt-heykel — Arazi Sınırı Ana ulaşım aksı >> Erişim 		<p>Bursa Atatürk Anıtı ve alanı, ana ulaşım aksı olan Atatürk Caddesi'nden erişim sağlanmaktadır. Aynı zamanda İnönü Caddesi ve Seftesi bölgesinden de alanı ulaşmaktadır.</p>
<p>Mekansal birimler ile ilişkileri</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Anıt-heykel ○ Kamusal Alan — Kamusal birimler >> Erişim 		<p>Alanın çevresinde birçok tarihi bina bulunmaktadır. Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu (Eski Halkevi), Bursa Valiliği ve Bursa Kent Müzesi (Eski) defterdaki ve maliye binaları alanın tarihî anımsal en değerli noktalarıdır.</p>
<p>Alandaki fonksiyonel ilişki</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Kamu - İdari Mekanlar ○ Tören - Meydan ■ Müze - Kültür Merkezi ■ Tiyatro - Sanat Merkezi ■ Diğer 		<p>Birçok tarihî katmanın çevrelediği alan Bursa'nın önemli noktalarından biri olma özelliği taşımaktadır. Alanda müze, tarihî yerleşimler, kamu binaları ve ticari birimler bulunmaktadır.</p>
<p>Mimari Peyzaj ile ilişki</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Anıt-heykel — Su ögesi ■ Yeşil zemin ■ Sert zemin 		<p>Alan içerisindeki sert-yumuşak zemin ilişkisi oranı birbirine uyumlu ve iyi bir kentsel mekan niteliği ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca alana tesni bir kimlik kazandırmaktadır.</p>
<p>Anıt ve Bina Kurgusu</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Anıt-heykel ■ Çevre binalar 		<p>Atatürk anıtı ile bütünlük oluşturacak ve bir kentsel mekan tanımlayacak çevre bina dizgesi bulunmaktadır. Bursa Valiliği, Bursa Kent Müzesi binaları, Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu (Eski Halkevi), anıt ile mimari bir dizge oluşturmaktadır.</p>

Şekil 35. Bursa Cumhuriyet Alanı ve Atatürk Anıtı mekansal analizi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

KENT İMGELERİ VE KENTSEL MEKAN İLİŞKİSİ	BURSA ATATÜRK ANITI VE CUMHURİYET ALANI	KENT İMGESİ ANALİZİ
Yollar (Paths) 		Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirlediği yollar, ana aks olan Atatürk Caddesi ve İnönü Caddesidir.
Sınır ve Kenarlar (Edge) 		Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirlediği sınır ve kenarlar; Bursa Cumhuriyet Alanı'nda yer alan günümüzde müze olarak kullanılan devlet binaları dizgesi ve caddeleri birbirinden ayıran 'Heykel - Sürmez' bölgesidir.
Bölgeler (District) 		Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirlediği bölgeler; konut ve ticari bölgeler, devlet binaları ve kültür, sanat, tiyatro binalarından oluşan tarihi bölgedir.
Düğüm Noktaları (Node) 		Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirlediği düğüm noktaları; kullanımın yoğun bir düzeye olduğu Bursa Atatürk Anıtı arkasında kalan avlu (meydan), Bursa Valilik Binası ve Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu ve önündeki açık alandır.
İşaret Ögeleri (Landmark) 		Lynch'in beş kent imgesinden biri olarak belirlediği işaret öğeleri; başta Bursa Atatürk Anıtı olmak üzere, saat kulesi, Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu ve Bursa Valilik binasıdır.
Kent İmgeleri Grafiği 		

Şekil 36. Bursa Cumhuriyet Alanı ve Atatürk Anıtı kent imgeleri analizi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

geliştirilmiş olan mekansal dizge, günümüze kadar olan süreçte değişime uğrayarak idari bir merkez olmaktan çıkmış, yüksek katlı yapılaşmanın görüldüğü, anıtın görkemli ve heybetli görüntüsünün yoğun yapılaşan dokuda belirsizleştiği bir alan halini almıştır. Cumhuriyet Alanı'nın içerisinde yer alan idari binaların işlevlerinin değişerek müze olarak kullanımını sürdürmesi alanın kamusallığını olumlu yönde etkileyen bir adım olarak görülebilir. Öte yandan halk tarafından 'heykelönü' diye tarif edilen bölgenin kutlama ve törensel bir fonksiyona hizmet etmiyor olması, alanın bir geçiş mekanı hüviyeti kazanarak avlu ve amfinin yeterince tercih edilmiyor olması, alandaki kent mobilyalarının nitelik olarak eksiklikleri ve parçalı görüntüdeki mekansal bileşenler, alanda çeşitlilik, canlılık ve hareketliliğin yaşanmamasının sebepleri olarak görülebilir. Bu çerçevede, alanda sosyal etkileşimi arttıracak, gündelik mimari peyzaj etkinliklerinin yaratılmasını sağlayarak çeşitli fonksiyonel ilişkiler oluşturacak, alana canlılık ve hareket sağlayacak çeşitli etkinliklerin düzenleneceği bir tasarım ve planlama yaklaşımı geliştirilmelidir. İnsanların alanı, toplanma ve buluşma mekanı olarak kullanabilmesi adına, mekanın durağan ve statik bir görüntüden çıkarak, insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir takım bileşenlerin alanda bulunması ve bu kapsamda yoğun bir etkileşimin oluşturulması amaçlanmalıdır.

Notlar

1. Bu tablo, Paul Zucker, Rob Krier, Roger Trancik, EPOA (Essex Planning Officers Association) ve Christopher Alexander'ın yapmış oldukları çalışmalardan faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.
2. Bu tablo, kentsel mekanları oluşturan fiziksel bileşenlere ait belirlenmiş olan kriterler ışığında yazar tarafından hazırlanmıştır.
3. Bu tablo, Kevin Lynch 'The Image of The City' (1960) adlı kitabında yapmış olduğu çalışmalardan faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır. Lynch'e ait eskizler ve Los Angeles kentine ait kent imgesi çalışması, kitabın 1990 yılında 'The M.I.T Press' tarafından yapılan yirminci baskısından alınarak düzenlenmiştir.

Kaynaklar

- Akkılıç, Y. (1988). Atatürk ve Bursa. Bursa Kültür Sanat Yayınları, Bursa.
- Alexander, C., Silverstein, M., Ishikawa, S. (1977). A Pattern Language. New York: Oxford University Press.
- Anonim, (1932). "Gazi Abidesi, Bursa: Proje ve Tatbik Heykeltraşı Ali Nijat". Mimarlık Dergisi, 1, 4-6
- Anonim, (1938). Bursa Halkevi Proje Müsabakası. Arkitekt Dergisi, 1938-01 (85), 16-20.
- Aritan, Ö. (2008). "Modernleşme ve Cumhuriyet'in Kamusal Mekân Modelleri", Mimarlık Dergisi, 342, ss.49-56.

Bacon, E. N. (1967). *Design of Cities*, Viking, New York. Bacon, Edmund (1974), *Design Of Cities*. London: Thames And Hudson.

Baykal, K. (1976). 2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi. Özkardeşler Matbaası, Bursa, 76.

Bursa Büyükşehir Belediyesi İhsan Celal Antel Arşivi

Bursa Kent Müzesi Arşivi

Carmona, M., Heath T., Oc T., Tiesdell, S., (2003). *Public Places, Urban Spaces*, Oxford, Oxford Architectural Press, pp.142-146

Ediz, Ö., Çağdaş, G. (2005). Mimari tasarımda fraktal kurguya dayalı üretken bir yaklaşım. İTÜ Dergisi /a, 4(1), 71-83

Ediz, Ö., Gürsakal, N. (2010). Bursa Çarşısı Makroformundaki Saçılmanın Fraktal Boyut ile Belirlenmesi. Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering, 15(2). 101-107.

Egli, E. (2013). Genç Türkiye inşa edilirken. Çev. Güven Gökten Uçer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EPOA (Essex Planning Officers Association), (1997). *The Essex Design Guide for Residential and Mixed Use Areas*. Essex County Council.

Hillier, B., Hanson, J. (1989). *The social logic of space*. Cambridge University Press.

Holtay, H. A, (1936). Ziraat Bankası Şubesi. *Arkitekt Dergisi*, 1936-12(72), 325-327.

Kaprol, T. (2000). Bursa'da 1930-1950 yıllarında inşa edilmiş konutların cephe özelliklerinin değerlendirilmesinde tipolojik bir yöntem denemesi.

Krier, R. (1979). *Urban Space*, New York, Rizzoli.

Lynch, K. (1990), *The Image of the City*, Cambridge, Mass.: MIT Press. 46-49

Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6), 879-891.

Moughtin, C. (2003). *Urban Design: Street and Square*. Oxford: Butterworth Architecture.

Nijat, A. (1932), Gazi Abidesi. *Arkitekt Dergisi*, 1932-01(13), 4-6

Oktay, D. (1996). *Notes on Urban Design*. Eastern Mediterranean University Press, Gazimagusa. p. 77.

Okumuş, G. (2021), *Kentsel Arayüz-Heykel Kurgusu: Atatürk Anıtları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, FBE, Bursa, 397

Osma, K. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Anıt-Heykelleri 1923-1946*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi, Ankara, ss. 58-62

Polat, S. (2011). Kamusal dış mekanlarda mimari kimliği değerlendirmek için bir yöntem önerisi: Bursa-Cumhuriyet Alanı örneği. Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, FBE, Bursa.

SALT Araştırma Salt Arşivi

Sitte, C. (1889). *City Planning According to Artistic Principles* (translated by Collins, G.R. and Collins, C.C., 1965), London. Phaidon Press.

Trancik, R., (1986), *Finding Lost Space*, Van Nostrand Reinhold Co., New York.

Yenal, E. (1996). *Bir Masaldı Bursa... Yapı Kredi Yayınları*. İstanbul.

Yeşilkaya, G. N. (2002). Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te anıt heykeller ve kentsel mekan. *Sanat Dünyamız Dergisi*, (82): 149-152.

Yeşilkaya, G. N. (2003). Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, *İletişim Yayınları*, İstanbul, s.140-147.

Zucker, P. (1959). *Town and square: From the agora to the village green*, New York: Columbia University Press.